

NATIONAAL VEENPARK
KLEINE NETE

BOUWMEESTER LABEL
30 september 2019

David Verhoestraete

CLUSTER
landschap & stedenbouw

Jan Staes

Universiteit Antwerpen
Ecosystem Management Research Group

Vlaanderen wordt gekenmerkt door een gefragmenteerde nederzettingstructuur waarbij grote delen noch als stad noch als platteland kunnen worden getypeerd, maar eerder als een verstedelijkt veld met wisselende dichtheden en variërende bebouwingsvormen. De resterende open ruimte in dit verstedelijkt veld is sterk gefragmenteerd en wordt in belangrijke mate gedragen door de landbouwsector die grotendeels afhankelijk is van subsidiëringssystemen om te kunnen overleven.

Om de gefragmenteerde open ruimte tegen verdere versnippering te beschermen worden sectorale afbakeningsprocedures gebruikt. Deze procedures 'ordenen' de landgebruiksvormen op basis van een boekhoudkundige logica binnen een administratief afgebakende zone. Zelden wordt gekeken naar de ruimtelijke potenties voor nieuwe duurzamere landgebruiksvormen die afgestemd zijn op het functioneren van onderliggend fysisch systeem. Deze boekhoudkundige procedures hebben ertoe geleid dat natuurgebieden niet altijd op de best mogelijke locaties liggen. "Hotspots" waar de biodiversiteit potentieel het hoogst is zoals in gradiëntrijke overgangen, regionale kwelgebieden zijn zelden bestemd als natuurgebied. Omgekeerd liggen tal van landbouwgebieden evenmin op de best mogelijke locatie waar de potentiële gewasopbrengt het hoogst is. Deze sectorale opdeling van de open ruimte gescheiden landgebruiksvormen is niet alleen inefficiënt, maar botst ook op zijn eigen grenzen.

Dit onderzoeksvoorstel focust op de toekomst van de open ruimte vanuit het functioneren van het fysisch systeem en stelt een herijking van het landschap voor op basis van een synergie tussen extensieve landgebruiksvormen. Concreet willen we bovenstaande visie testen op de vallei van de Kleine Nete en de aangrenzende landduinen van de Kempense Heuvelrug.

De ontginningsgeschiedenis van de Netevallei is exemplarisch voor het openruimtebeleid in Vlaanderen en illustreert waartoe een louter sectorale opdeling van de open ruimte kan leiden. De vallei van de Kleine Nete was tot begin jaren '60 een uitgestrekt laagveenmoeras met een mythische betekenis. Velen zijn het moeras ingetrokken, maar nooit teruggekeerd... Het laagveenmoeras vormde een samenhangend hydrologisch systeem met de aangrenzende landduinen van de Kempense Heuvelrug. Het infiltrerende hemelwater op de heuvelrug kwam via diep kwelstromen in de vallei weer aan de oppervlakte en genereerde veenmoeras.

In 1958 werd het volledige veenmoeras - op één stukje na, het natuurgebied De Zegge - ontwaterd, verkaveld en ingericht voor landbouwproductie. Het samenhangend watersysteem van inzijg- en kwelstromen en waterafvoer werd uit elkaar getrokken en sectoraal opgedeeld. Het inzijggebied werd aangeplant met dennen i.f.v. houtproductie en resulteerde in een sterk verminderde infiltratiewerking van de landduinen. Het veenmoeras, gevoed door diepe kwel, werd gedraineerd i.f.v. landbouwproductie en resulteerde in bodemdaling en de uitstoot van enorme hoeveelheden CO₂ door veenoxidatie. De Kleine Nete werd ingedijkt i.f.v. een versnelde afvoer van het water en resulteerde in stroomafwaartse overstromingen. Met de kennis van vandaag kan men gerust stellen dat dit een historische vergissing van formaat was.

De oplossingen die vandaag worden aangereikt om bovenstaande problematiek op te lossen is niet meer dan een pleister op een houten been. De Kleine Nete wordt weliswaar enkele meters verbreed met een winterbed en oude meanders worden weer aangekoppeld, maar tegelijkertijd staan de landbouwgronden in de winter blank omdat er niet meer gravitair kan worden afgewaterd door de bodemdaling enerzijds en de hogere winterdijken anderzijds. Dweilen met de kraan open dus. Het natuurgebied De Zegge, tevens het oudste natuurgebied van België, was ooit het laagste punt van het enorme veenmoeras en werd indertijd door de Koninklijke Maatschappij voor Dierkunde Antwerpen (KMDA vzw) aangekocht omwille van de unieke biodiversiteitswaarden die er tot op de dag van vandaag nog steeds zijn. Door ontwatering van de landbouwgronden langs de Kleine Nete zijn de naastgelegen veenbodems zo ingeklonken en gemineraliseerd dat het hoogteverschil tussen het veenmoeras van de Zegge en de omringende landbouwgebieden ondertussen bijna 1.5 meter bedraagt. Hierdoor passeert het kwelwater onder de Zegge door tot in het landbouwgebied. De diepe ontwateringsgrachten liggen meer dan 2 meter lager dan de Zegge en wordt het gedraineerde kwelwater dag en nacht teruggepompt naar een hoger gelegen ringgracht die de Zegge moet beschermen tegen uitdroging. Maar dit lapmiddel is steeds minder effectief en volgens experts is de Zegge ten dode opgeschreven als niet dringend actie wordt ondernomen.

Hierbij willen we pleiten voor een drastische omslag in het planologisch hokjesdenken en willen we ontwerpelijk onderzoek inzetten om een visionair toekomstperspectief voor de vallei van de Kleine Nete te ontwikkelen. Concreet stellen we voor om de volledige drainagesysteem van grachten en sloten gefaseerd op te heffen en het gebied opnieuw te vernatten. Door het opkwellende grondwater kunnen de onderliggende veenlagen opnieuw gereactiveerd worden. De onteigeningskost van deze 400 ha landbouwgrond is relatief in vergelijking met de ongekende mogelijkheden die het nieuwe veenmoeras te bieden heeft. In samenhang met de reeds bestaande natuurgebieden en bosgebieden op de Kempense Heuvelrug ontstaat een veenwoud van ca. 2400 ha met geziene

recreatieve mogelijkheden. De baten hiervan zijn enorm. Het regenereren van het veen kan jaarlijks tonnen CO₂ capteren en hierbij een belangrijke bijdrage leveren aan de klimaatdoelstellingen. Het herstellen van de samenhang in inzigt- en kwelstromen zorgt ervoor dat zuiver water in de vallei aan de oppervlakte komt dat kan worden ingezet voor drinkwaterproductie. De landbouwfunctie hoeft niet te verdwijnen maar wordt volledig aangepast aan het onderliggende veensysteem. We stellen voor de klassieke landbouwbedrijfsvoering om te vormen tot een landbouwsysteem op basis van paludicultuur. Paludicultuur is een vorm van landbouwbedrijfsvoering op natte bodemtypes. Het concept is ontwikkeld bij de vakgroep landschapsecologie van de Universiteit Greifswald en wordt sinds een tiental jaren met succes in veengebieden in Noordoost Duitsland toegepast. Gewassen op basis van paludicultuur zijn ondermeer lisdodde, kroosvaren en veenmos. Lisdodde kan verwerkt worden tot isolatiemateriaal voor de bouwsector. Veenmos vormt een basismateriaal voor de productie van ondermeer potgrond. De vallei van de Kleine Nete zou een ideaal proefstation kunnen worden om het concept in Vlaanderen uit te testen en te optimaliseren. De vernatting van landbouwgronden in kwelgebieden zal in de toekomst een noodzakelijkheid worden om de problematiek van dreigende grondwatertekorten structureel aan te pakken.

Naast economische functies (waterwinning, emissierechten voor CO₂-captatie, bouw materiaal, extensieve veeteelt,...) biedt het veenpark ongeziene recreatieve mogelijkheden voor de omliggende gemeenten. We stellen voor alle betonwegen gaandeweg op te breken en een nieuw fijnmazig dwaalnetwerk van vlonderpaden en onverharde wegen over en rond het veenmoeras aan te leggen. De vernatting en verwilderings van het landschap biedt tevens uitgelezen kansen voor de productie van buitenvlees en wild waarbij waterbuffels vrij in het gebied rondlopen. Graag verwijzen we hierbij naar Knepp Castle Estate in West Sussex, England als exemplarisch voorbeeld van een landinrichting waarbij gezocht is naar een synergie tussen extensieve landgebruiksvormen.